

УДК 721:7 034.7 (477.83/.86)

Вікторія ТАРАС

САДОВО-ПАРКОВЕ МИСТЕЦТВО: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ, СТИЛЬОВІ ОЗНАКИ

Розглядається поняття стилю, стилізації, моди та типології в садово-парковому мистецтві. Визначені базові терміни. Показана тяглість розвитку садово-паркового мистецтва.

Ключові слова: садово-паркове мистецтво, стиль, ландшафтно-планувальний уклад, ландшафтно-планувальна композиція, садово-паркові закладення.

© В. ТАРАС, 2017

Садово-паркове мистецтво історично виникло на стику кількох дисциплін, унаслідок чого за структурою та функцією є неоднорідним твором мистецтва, що потребує міждисциплінарного підходу при розгляді певних аспектів. Проблема реставрації історичних садово-паркових закладень як складових архітектурних ансамблів не має дотепер належної науково-методологічної бази. Таке становище склалось внаслідок відсутності науково-обґрунтованої теорії та методів дослідження. До складових цієї проблеми належать питання, які стосуються поняття стилю, стилізації, моди, типології, термінології в садово-парковому мистецтві та питання тяглості його розвитку.

Актуальність дослідження. Варто визнати, що тема садово-паркового мистецтва актуальна як у наукових колах, так і на рівні побутової свідомості. Попри велику кількість публікацій представників різних дисциплін, що вивчають різні аспекти садово-паркової культури, питання стилю, стилізації, моди та типології в садово-парковому мистецтві, базова термінологія та тяглість розвитку саду досі нез'ясовані.

Мета статті. Розкрити питання стилю, стилізації, моди та типології в садово-парковому мистецтві. Сформулювати базові термінологічні дефініції, продемонструвати тяглість розвитку садово-паркового мистецтва Галичини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звертаючись до досвіду суміжних гуманітарних дисциплін, більшість дослідників садів зазвичай докорінно не переглядає позицій «власної» наукової дисципліни, а лише зіставляє різнохарактерний матеріал, методики й їх результат. Отже, немає гармонійної інтеграції, яка б могла гарантувати принципову наукову новизну дослідження. Саду притаманні певні властивості, умови виникнення, специфіка устрою й закони його матеріального існування, а також способи впливу на безпосереднє оточення (відвідувача, інші сади) й особливості сприйняття його довкіллям. У багатьох дослідженнях садів і парків, написаних архітекторами, цей факт ігноровано, хоча сучасна гуманітарна наука пропонує відповідні прийоми вивчення, утім числі інтеграційні. Для мистецтвознавчих праць, у яких сад поданий як об'єкт культури в широкому сенсі цього слова, часто характерне недостатнє розуміння специфіки вивчення архітектурних об'єктів, ландшафту або рослинного світу. Розроблені сучасною історіографією аналітичний апарат і підходи дають можливість розглядати сад як соціополітичний феномен, але, на жаль, українські історики рідко звертаються до матеріалів із садово-паркового

мистецтва. В деяких випадках під час вивчення суміжних із садово-парковим мистецтвом явищ української культури зовсім не враховано комплексу питань, пов'язаних з естетичними особливостями саду.

Садово-паркове мистецтво належить до найбільш швидкоплинних і швидкозмінних видів мистецтва. Попри позірну сталість, сад безперервно змінюється. Ці зміни відбуваються постійно, причому відлік йде не на роки і дні, — зміни відбуваються погодинно: вранці сад один, ввечері інший. Дуже важливе значення для сприйняття саду відіграє пора року. Змінність і недовговічність саду зумовлена композиційними складовими елементами, з яких складається сад — дерев, кущів, квітів, води, які є часткою живої природи. Природні складові елементи саду пов'язані у єдину композицію за допомогою інших елементів неживої природи: малими архітектурними формами, статуями, інженерними спорудами. Це поєднання надає своєрідного життя неживим природним і архітектурним елементам, утворюючи певну атмосферу, дух саду. Створений руками людини, сад зберігає свою «індивідуальність», ознакою якої є змінність. Його внутрішнє зелене наповнення змінюється кожної пори року, з плином часу набуває щоразу іншої форми і виразу. Саме тому закладення саду передбачає його майбутній розвиток як живого організму, а також постійне формування згідно із задумом митця. Цей процес може тривати десятиліття, тому не багато архітекторів-садівників і власників садів могли повною мірою оглядати задумані проекти. Коли сад досягає максимального наближення до задуманого проекту, то далі починається зворотний відлік його існування, і навіть старанний догляд не збереже атмосфери саду, він буде невпинно змінюватися. Після сторічч, чи навіть десятків років життя старих садів і парків часто нелегко розібратися, що було задумом митця, а що стало роботою природи. Отже, садово-паркове мистецтво характеризується змінністю і відносною недовговічністю порівняно з архітектурними спорудами, зведеними з каменю чи цегли, які залишаються сталими сотні років.

Незаймані природні ландшафти з квітами, чагарниками, деревами, лісовими масивами, формами рельєфу, водними потоками, водоймами — усі ці природні складові у первозданному вигляді є творінням природи. Їхньою ознакою є краса природи. Садово-паркове мистецтво — особливий вид мистецтва, у ньому створена уявою людини композиція (задум) реалізується

складовими, які формує природа. Закладаючи сад, людина композиційно об'єднує два види складових: природні (рослинистість, тварини, вода, земна поверхня) і штучні (усі інші елементи саду створені людиною, малі архітектурні форми, статуї, вали, тераси тощо).

Природні формування саду, враховані у певному задумі митця, відповідно до функціональної організації, об'єднуються в ландшафті загальною композицією у визначений просторовий порядок. Так створюється цілісна композиція — ландшафтне планування саду. Сад як тривимірна система має мати три вирішення: горизонтальне (план), вертикальне (вертикальне планування, фасад) і зовнішнє (краєвид). Тобто сад як об'єкт мистецтва має мати ландшафтно-планувальний уклад і ландшафтно-планувальну композицію, поєднання яких породжує витвір мистецтва. Мистецької цінності саду надають мальовничі сцени, фактури, рух, звук, аромат, які будівничий саду створює, моделюючи форми рельєфу, води, застосовуючи рослинні види у певному ритмі і композиції. Безумовно, не кожен сад, як результат просторової будівничої діяльності, буде витвором мистецтва. Творча думка людини, її професійні знання і вміння дають змогу поєднати красу природи з красою ландшафтною композиції, творять нові мистецькі цінності, використовуючи зображальні ознаки природних елементів.

1.1. Поняття стилю, стилізації, моди та типології в садово-парковому мистецтві

Сучасне мистецтвознавство і стиль¹ як поняття історії мистецтва — ровесники. Історія мистецтва як наука починається з поняття «стилю». Його ввів в історію мистецтва засновник наукового мистецтвознавства І.І. Вінкельман у своїй роботі «Історія мистецтва Стародавнього світу» («Geschichte der Kunst des Altertums») [1; 2; 4], написаній 1763 року. Пора розквіту поняття стилю в мистецтві припала на останнє десятиліття XIX ст., коли воно стає основним поняттям нової «Загальної науки про мистецтвознавство» («Allgemeine Kunstwissenschaft»), названої так на протипагу суто описовій позитивістській історії мистецтва XIX століття.

¹ Батьківщина слова стиль — Еллада. Слово походить із греко-античної філології від назви палички з металу або пензля для письма по навощеній дощечці «stylos». Грецьке «стилос» перейшло в латинське «стилус» («stylus») і стало позначати літературну манеру викладу.

Від початку свого існування і дотепер мистецтвознавство залишалося наукою історії мистецтва. Першорядною науковою проблемою (для Вінкельмана) було подолання колишньої — «літописної» (як у Вазарі) — традиції описового викладу історії мистецтва, застарілої у контексті нових уявлень про історичність розвитку мистецтва. У понятті стилю вбачали засіб перетворити традиційний літопис імен і творів мистецтва в цілісну наукову структуру історичного розвитку, яка поділяється за ознакою стильових відмінностей.

На шляху становлення мистецтвознавчої науки теорія стилю зазнавала суттєвих змін. За словами І. Виноградова, «у галузі мистецтвознавства, літературознавства і лінгвістики важко знайти термін більш багатозначний і суперечний і відповідно до нього — поняття більш хистке і суб'єктивно-невизначене, аніж термін стиль і поняття стилю» [3, с. 7]. Ці мистецтвознавчі вагання в пошуках визначення для терміну *стиль* рельєфно втілилися і в історії та теорії садово-паркового мистецтва. Проблема полягала в тому, що мистецтвознавство необмежено розширило поняття стилю і його вживання, а не саме поняття. Воно зробилося майже універсальним засобом наукової організації довгого переліку дуже різних явищ і процесів у мистецтві. Сьогодні в теорії мистецтвознавства весь арсенал стильової термінології — це єдине слово «стиль»; скрізь трапляються мовні звороти «стиль часу», «історичний стиль», «стильова епоха» або «стиль епохи», «стильова система» та ін., паритетні за сенсом і значенням. Це спричиняє різночитання у науковому тексті. Не минуло це явище і літератури про садово-паркове мистецтво. В історії і теорії садово-паркового мистецтва виникла плутанина з визначеннями. Нині в науковій і науково-популярній літературі та в численних Інтернет-сайтах з проектування садів і парків, садово-паркове мистецтво прийнято поділяти на «два основні стильові напрями — регулярний і пейзажний», або «геометричний стиль і вільний стиль». Література рясніє такими мовними виразами: «історичні стилі», «стиль оформлення саду», «регулярний стиль саду (французький або геометричний стиль)», «сад в італійському стилі є варіацією на тему саду в регулярному стилі», «пейзажний стиль саду (англійський стиль)» [5], «сад в англійському стилі: живописна класика», «французький геометричний сад у садово-парковому мистецтві є одним з основних, класичних стилів» [6] тощо. Пе-

реконуємося, що ландшафтно-планувальний уклад трактують як стиль. Один планувальний уклад може мати вираження в різних стилях, але не навпаки. Наприклад, традиційний єгипетський сад стилістично кардинально відрізняється від садів Версалью або від середньовічного монастирського саду, хоча вони належать до регулярного укладу планування. Підґрунтям такого помилкового визначення стилю в історії садово-паркового мистецтва є поширена в мистецтвознавстві традиція, яка й надалі вбачає в понятті стилю однозначно замкнений «на собі» постулат «єдиної форми», зараховуючи його до явищ історії мистецтва. Предметом наукової уваги в питаннях стилю було прискіпливе вивчення і пошук художніх ознак спільності форм. На цьому критерії була заснована наукова модель історії мистецтва Вінкельмана. Спільність форми означала об'єктивність стилю, тобто критерій спільності форми в мистецтві певної епохи був ознакою стилю цієї епохи в мистецтві. Водночас виник конфлікт між предметом науки і способом його пізнання. Неповторність епохальних, зовні схожих історичних метаморфоз вимагала адекватного арсеналу наукових понять. І першим тут мав бути критерій стилю.

У фаховій літературі з садово-паркового мистецтва і ландшафтно-архітектури стилі садово-паркового мистецтва подають за трьома принципами. По-перше, хронологічно — поділ здійснено на часові періоди, прийняті в образотворчому мистецтві: Давній світ, середньовіччя, Відродження (ренесанс, маньєризм), Новий час (бароко, класицизм, романтизм, сентименталізм), Новітній період (модерн, сучасне мистецтво)². По-друге, територіально: італійський стиль, французький, англійський, японський. По-третє, за етапами історії архітектури: Антична архітектура (VIII ст. до н. е. — V в. н. е.), Романський стиль (X—XII ст.), Готика (XII—XV ст.), Відродження (поч. XV — поч. XVII ст.), Бароко (кін. XVI ст. — кін. XVIII ст.), Рококо (поч. XVIII — кін. XVIII ст.), Класицизм (сер. XVIII—XIX ст.), Еклектика (1830—1890-ті рр.), Модерн (1890—1910-ті рр.). По-четверте, синкретизм зазначених принципів, найбільш поширене у фаховій літературі.

Водночас такі підходи не завжди виправдані, оскільки те, що є прийнятним для осмислення художнього

² Мистецтво європейських країн, а також тих регіонів, які слідуєть європейським культурним традиціям.

мистецтва й архітектури, не завжди коректно описує тенденції в садово-парковому мистецтві. Це, насамперед, стосується ситуації в Україні, де не завжди вдається за пам'ятками і історичними джерелами, що збереглися до наших днів, чітко виокремити зазначені періоди відповідно до художніх чи архітектурних стилів прийнятих у західноєвропейському мистецтві. Окрім цього, творча діяльність у садово-парковому мистецтві триває в часі, його витвори зазнають впливу суб'єктивних і об'єктивних чинників, що впливають на остаточний вигляд саду. Тобто в садово-парковому мистецтві, як правило, не існує різких переходів від одного стилю до іншого в межах одного планувального укладу.

Розглядаючи той чи той історичний садово-парковий об'єкт, дослідник постає перед проблемою визначення стилю. Часто він не може з певністю зарахувати сад до якогось стилю, прийнятого в художньому мистецтві чи архітектурі або за територіальним поділом. Визначення стилю відбувається за найбільш очевидною ознакою — за формою. Так сад набуває «регулярного (геометричного) стилю» чи «вільного (пейзажного) стилю». Усе це дає підстави стверджувати, що назріла гостра потреба випрацювати чітку систему наукової термінології.

Насамперед означимо наші позиції щодо розгляду стилю в садово-парковому мистецтві і ландшафтній архітектурі Галичини. Основною ознакою стилю в садово-парковому мистецтві є історичність явища, попри його особистісно творче забарвлення. Особа архітектора і його мистецтво належать певній епосі, вони історичні у всіх проявах створеного, тому репрезентують суть явища стилю. Єдиною «естетичною властивістю» саду є те, що він — результат праці людини, частина його світу, особливого мікрокосмосу, який у свою чергу є досконалий, і тим прекрасний. Прекрасне в саду — це матеріалізований відбиток досконалості його творця як естетичного суб'єкта культури своєї епохи. Стиль — це естетична самооцінка, заснована на понятті «прекрасного і досконалого» в певній культурі (пласті культури тощо), адресована кожному представнику культури як суб'єктові культури своєї епохи в моделі Людина — Світ. Створюючи сад, майстер втілює свої думки в лоні культури, презентуючи своє бачення в системі естетичних відносин; як естетичний суб'єкт цієї культури він виявляє власне ставлення до Світу. Зв'язок Людина — Світ є результатом естетичних переживань, особистого втілення в

культурних цінностях сенсу «прекрасного і досконалого» певної епохи і культури. Основа стилю — схожість об'єктивно-ціннісних (для певної епохи) проявів естетичних уподобань у культурі.

Стиль — це образно уявна, а не фізично візуалізована об'єктивність мистецтва. «Внутрішнє споглядання» й естетична перцепція стилю в садах і парках здійснюється через сприйняття його реальності як витвору мистецтва, та видимого цілісного матеріального простору, як об'єкта архітектури.

Стиль — це портрет епохи в садово-парковому мистецтві. Саме поняття стилю є тривимірним: за історичним часом, за історичним простором, за історичною дійсністю культури. Стиль творить епоху в культурі. Предмет естетичного пізнання певної епохи складається з усього діапазону естетичних уподобань у культурі. Тобто існує визначений та історично зумовлений культурою та світоглядом епохи спосіб естетичного мислення, естетичного сприйняття і естетичного освоєння дійсності.

Про типологію стилю. Стиль — епохальне, а не типологічне поняття і явище мистецтва. Не існує і не може бути жодного «типологічного» стилю (як також «типологічного» образу, ансамблю, синтезу). Питання типології стосується того, до якого стилю належить явище культури, до якої епохи загалом, тобто йдеться про «стиль епохи». Ось тут поняття стилю пов'язане із типологією мистецтва й архітектури. Стиль у цих галузях як епохальна художня структура формується пов'язаністю образних, а не типологічних «варіацій» історичної художньої «теми» мистецтва. Типологія садово-паркового мистецтва (яка формує поєднання мистецтва й архітектури) — це питання «стилю епохи», поняття, що належить до загальної системи культури епохи в аспекті її естетичної самооцінки. Саме в такому аспекті аналізуємо стиль у цій роботі.

Садово-парковий досвід України — це творчий синтез архітектури й мистецтва Заходу і Сходу, пропущений крізь призму національних традицій та художньо-світоглядних уявлень в архітектурі й мистецтві. Цей досвід став мостом, через яке садово-паркове мистецтво Галичини знайшло свій шлях до архітектурних і мистецьких надбань, створивши власне художньо-образне звучання галицького садово-паркового мистецтва. Таке наше бачення зв'язку *типологія — стиль*.

Розвиток садово-паркового мистецтва відбувається за законом хвилевих рухів: історичні стилі в мис-

тепті постійно змінюється, їм притаманні підйоми і спади, причому іноді підйоми накладаються один на одного. Попри «однорідність» хвильового руху, не може існувати двох рівнозначних художніх хвиль. Кожна наступна хвиля є особливим неповторним феноменом мистецтва, перегукується із попередню тільки в загальній закономірності підйому, кульмінації і спаду. Перехід від однієї історичної форми мистецтва до вищої, наступної здійснюється за поступально-висхідним принципом. У зміні стилів-хвиль перехід здійснюється за іншою закономірністю: не до «вищого», а до художньо «іншого». Це надавало мистецтву створення садів і парків художньої неповторності.

1.2. Термінологія

Більшість термінів які сьогодні використовують у дослідженнях садово-паркового мистецтва й архітектури є досить багатозначними. Часто точність їх семантичних меж розмита. Отже, визначимося з базовим термінологічним апаратом роботи.

Історичний стиль — наявність історичного стилю в садово-парковому мистецтві означає, що мистецтво епохи піднялося до створення особливої художньої цінності в культурі — у вигляді об'єкта садово-паркового мистецтва, який є певним портретом самої епохи в її мистецтві. Кожен історичний стиль — це одночасно й культурна реальність «стилю епохи», яка виявляється в естетично ціннісних явищах культури.

Національний стиль — введене Вінкельманом в історію мистецтва поняття стилю спершу механічно ототожнювали з загальним уявленням про мистецтво певних історичних культур класичної античності. Звідси походять такі визначення стилю: «єгипетський», «грецький», «римський» і т. д., якими оперують у фаховій літературі і сьогодні. Це дуже поверхневе уявлення про стиль в історії садово-паркового мистецтва міцно викорінилося дотепер. Історичні типи різних культур називають ознаками «національного стилю» в мистецтві окремих народів. Не всяка ознака спільності в мистецтві є ознакою стилю. Так, українське мистецтво загалом є певною історико-культурною спільністю. Але українське садово-паркове мистецтво впродовж століть пережило низку дуже різних стильових епох. Яка з них характеризує справжній «український стиль» або «галицький стиль» у садово-парковому мистецтві? У такому словосполученні поняття стилю є змістовою

абстракцією. Є українське, польське, російське, єгипетське, китайське мистецтво, для якого характерні риси приналежності певній етнічній культурі, чітка народна художня традиція. Є в мистецтві певна типологічна специфіка, виразні національні школи. Усі ці особливості художньої культури синтезуються в понятті національного мистецтва, яке в теорії мистецтва не можна підмінити науково не правомірним поняттям «національного стилю». Такого не буває.

Стилізація — протилежна до стилю. Це специфічна форма вияву естетичних зв'язків культури в архітектурі та садово-парковому мистецтві, як складової архітектури; це типова портретна ознака «стилю епохи» в архітектурі. У випадку мистецтва слово «стилізація» — це стиль художньої умовності (наприклад, в орнаменті), який за своєю суттю не має ознак стильової протилежності. Саме таким є творчий стиль притаманний народному мистецтву, яке втілюється у предметах буденного життя та створює «небуденні» образи мистецтва. Така трансформація дійсності в народному мистецтві не стосується стилізації.

В архітектурній стилізації зазвичай вбачають імітацію «під стиль», моду на стиль. Але поняття стилізації в архітектурі не залежить від капризів моди. Безперечно, моду в мистецтві і стилізацію об'єднує орієнтація на зразок. Але в тіні залишаються чинники, що спричинили стилізацію, та специфіка способу і предмета естетичного пізнання. Зразок необхідний стилізації не лише тому, що вона не здатна створити нові цінності мистецтва, а тому, що її естетичне завдання в мистецтві специфічне.

Стилізація в архітектурі звертається до історичного стилю-зразка і вибирає як об'єкт стилізації одну складову, аби відтворити її як приклад і готовий зразок краси в мистецтві. Отже, сенсом стилізації є споглядання «краси», якій притаманна статика і нерухомість, тому стилізація гальмує розвиток садово-паркового мистецтва.

Від другої пол. XIX ст. в садово-парковому мистецтві у стилях еkleктика і модерн бачимо вже копіювання не одної складової зі стилю зразка, а повний, готовий до відтворення в природі набір «ознак краси» стильової моделі, якій потрібно було досконало поєднати у новому творі. «Стиль» став предметом відтворення в садово-парковому мистецтві.

Яскравим прикладом стилізації є сади при нових монастирях, де сади стилізовано під історичний зразок се-

редньовіччя чи ренесансу. У наш час, коли садово-паркове мистецтво стало мистецтвом створення садів на замовлення конкретної особи, ми, в кращому випадку, спостерігаємо стилізацію. Зазвичай це процес поєднання історично розрізнених зразків в одне ціле.

Отже, стилізація як естетичний принцип садово-паркового мистецтва не є синтетичною. Стилiзація завжди руйнує гармонійний принцип стилю-зразка, бо звертається в ньому не до принципу синтезу, а до вибору притаманних художніх атрибутів цієї системи, аби зробити їх предметом естетичного споглядання.

У фаховій літературі з садово-паркового мистецтва й архітектури хронологія подій закінчується початком ХХ ст. Вважають, що від початку ХХ ст. і до тепер в Україні, і Галичині зокрема, існує так зване «безстилля» в садово-парковому мистецтві. В історичних умовах того часу це історично зумовлений розвиток культури, об'єктивно можлива в садово-парковому мистецтві стильова форма вираження естетичних уподобань епохи. Вочевидь так зване «безстилля» не є поза поняттям стилю, — воно належить до іншого типу стильових творів. Історичним стилем поняття стилю в мистецтві загалом не обмежене. Те, що в історії садово-паркового мистецтва затавроване «безстиллям», — це інша за структурою форма стильової об'єктивності в культурі епохи.

Мода в садово-парковому мистецтві — аналіз інтернет-сайтів з ландшафтного дизайну дає підстави зробити висновки про виразну моду на певні елементи: альпiнарії (т. зв. альпiйські гірки), рокарії, зимові сади тощо. Явище моди у випадку садово-паркового мистецтва має дещо негативний присмак, відверте нетворче пристосування до всього, що в мистецтві пов'язане з кон'юнктурою. Влаштовуючи сад, людина керується модними тенденціями, створює зовнішні атрибути естетичної організації свого простору. Поняття моди як цінності естетичного аспекту культури за сенсом не стосується мистецтва. У сфері садово-паркового мистецтва «модне» паразитує на «сучасному». Таке поєднання у творчій діяльності є певною мірою закономірним і спричиняє виникнення в садово-парковому мистецтві нових культурних цінностей. Водночас мода є чутливим естетичним камертоном ритмів життя і відчуття епохи, вона естетично матеріалізує історичний плін часу. Мода існувала і в минулому, і повсякчас залишається синхронною швидкості історичного часу, вона вносить у культуру духовну функцію ціннісної форми естетичного переживання і

матеріалізує «плін часу», в якому сама існує. Мода вловлює ритмічні перетворення часу, наче передчуваючи їх необхідність у загальній динаміці культури. Мода є стильовою об'єктивністю певного ідеального для часу аналога, «сьогоднішнього» осмислення життя суб'єктом культури. Це осмислення набуває вигляду певної моделі-кліше в культурі. За допомогою цієї моделі-кліше людина «йде в ногу з часом».

Ландшафтний дизайн — нині творчу сферу сучасної візуальної культури номінують терміном дизайн. До садово-паркового мистецтва і ландшафтної архітектури, що створюють сади і парки, озеленення та благоустрій, приєдналися, а фактично витіснили їх, номінації із терміном дизайн: ландшафтний дизайн і дизайн архітектурного середовища. Виникає питання: який зв'язок між поняттями «мода» і «дизайн» в межах спільної для цих понять візуальної культури? Причому це принципово різні естетичні категорії нашої сучасності. Позиція автора в цьому питанні така: мода — повсякчасна і є постійною ознакою специфіки розвитку людської культури як історичного феномена дійсності, це ознака суб'єкта цієї дійсності як історичного суб'єкта. У такому ракурсі поняття моди і сама людина в своїй культурі нероздільні. Початок моди (якою примітивною вона б не була) там, де початок людства. Щодо дизайну, то вимірювати це поняття «від Адама», і вбачати вже в печерній людині «дизайнера» (що, по суті, сьогодні і роблять) навряд чи доцільно. Людині притаманна «речетворчість», до якої належить і озеленення власного житла всередині і зовні, але дизайн — це новий тип культури сучасності, що знаменує своєю появою якісні зміни в розвитку естетичних зв'язків у культурі і появу нового критерію «прекрасного». Це новий стиль мислення в індустріальній урбанізованій сучасності. Отже, «стиль епохи» у століття науково-технічного прогресу неможливо мислити поза творчим вкладом дизайнера у культуру.

Краса (на відміну від зовнішньої красивості) в садово-парковому мистецтві є естетичним узагальненням досконалості цілого, цінністю культури. Здатність сприймати ціле як вияв краси є феноменом культури і має в ній свою ціннісну форму. Естетичний смак відвідувача саду чи парку є тим духовним інструментом, який дає змогу крізь призму розуміння людиною культури підніматися від здібності сприймати реальні прояви краси, що характерно для всіх людей, до здатності розуміти досконалість цілого та отримувати

ти естетичну насолоду. На історичних щаблях культури людина, духовно утверджуючи себе як носія цієї культури, постійно прагнула розумово досягнути і естетично відобразити світ як ціле. Змодельована людиною за власними поняттями картина всесвіту у садах є досконалою. Ця картина для її творця була предметом високої естетичної насолоди.

Садово-парковий ансамбль (комплекс) — слово «ансамбль» за думкою, що вкоренилася в мистецтвознавчій і архітектурній науці, означає зміст естетичного цілого, створеного за допомогою художнього осмислення, узгодження багатьох творів в одному. Отже, поняття «ансамбль» передбачає цілість як першу і необхідну ознаку, множинну структуру. На практиці і в теорії архітектури поняття ансамблю визначають як просторову цілісність комплексу споруд, що творять художню «цілокупність» (термін І. В. Жолтовського) одного твору архітектури. Цей твір поцінують як «твір архітектури найвищого рівня». Ознака багатокомпонентості є підґрунтям для розгляду садово-паркового ансамблю як художньої структури, яка є витвором багатьох видів мистецтва. Садово-парковий ансамбль є вдалим поєднанням багатьох видів мистецтва в один «цілокупний» образ.

Ландшафт — складний природничо-географічний комплекс, у якому всі основні компоненти (рельєф, клімат, вода, ґрунти, рослинність і тваринний світ) перебувають у складній взаємодії, утворюючи єдину за умовами розвитку неподільну систему.

Ландшафтно-планувальний уклад саду (парку) — порядок розміщення основних композиційних центрів, функціональних зон, пішохідних і транспортних комунікацій.

Ландшафтно-планувальна композиція — гармонійна узгодженість елементів ландшафтно-композиції, яка зумовлена задумом і призначенням об'єкта і творить єдність укладеного простору. До елементів ландшафтно-планувальної композиції належать місцезнаходження, рельєф, водойми, насадження, дорожня мережа та покриття, малі форми. Для досягнення зазначеної мети використовують основні композиційні принципи: пропорцію, ритм, контраст, нюанс, симетрію, асиметрію. Іншим важливим засобом композиції можна назвати принцип співвідпорядкованості по масі, що впливає з геометрії тіл. Разом елементи повинні створювати цілісність форми, коли відсутні випадкові елементи, а сама форма утворює

єдність, при відсутності якого композиція втрачає гармонію, принцип співвідпорядкованості за масою.

І.3. Тяглість розвитку саду

Головні риси саду впродовж тривалої історії — від давнього часу до сьогодення — виявляють постійну тенденцію до розвитку. Кожен історичний період вносить нові елементи в садово-паркові закладення, збагачуючи існуючі форми планування, задум, матеріали, розширює масштаб просторових вирішень, урізноманітнює потреби використання і функціональне призначення саду. Все це акумулюють ланцюги розвитку, створюючи різні стадії, які залежать від живучості певного типу садово-паркового закладення. Просторовий розвиток саду відбувається через відокремлення певної території за допомогою садових елементів і їх поєднань. Так, садовитвення охоплює щоразу нові межі. Розвиток садово-паркового мистецтва відбувається від простого до складного, однорідні елементи саду об'єднують у композицію, створюючи щораз складніші планувальні системи. Такий розвиток є результатом залежності планування саду від функціональних потреб. Історія розвитку садово-паркового мистецтва свідчить, що в певних історичних періодах виникає потреба на інші види садів, змінюється їхня величина, кількість, спосіб користування. Історичні періоди характеризуються поділом садів за певними ознаками; сади урізноманітнюються, збільшується їхня площа, кількість, а власників і користувачів стає дедалі більше.

Для кожного історичного періоду характерне існування певних видів садів. Так, у Галичині можна виділити такі етапи: середньовіччя (замкові і монастирські сади), відродження (монастирські, замкові і садибні сади), бароко (замкові, садибні, палацові сади), ХІХ ст. (палацові, садибні, міські публічні сади), перша пол. ХХ ст. (різні види садів публічного користування). Внаслідок зростання важливості функції садів збільшувалися і площі садово-паркових об'єктів, удосконалювалися і збагачувалися планувальні вирішення, безперервно вдосконалювалися композиційні елементи саду. Кожен сад, як правило, займає певний визначений вертикально відкритий чи закритий простір. Відповідно вертикально закритий простір саду може бути однокамерний або багатокамерний. Відособлення території саду, його камерність досягається за допомогою рельєфу, рослин, малих архітектурних форм, які поєднуються в ландшафтні

композиції відповідно до задуму і функціональних потреб саду. Ці складові формують ландшафтно-планувальний уклад саду. Кожний історичний період має визначений ландшафтно-планувальний уклад саду. Створюючи сад, майстер постійно варіює між натуральністю і штучністю. У результаті цих намагань історично сформувалися «регулярний» (геометричний) і «вільний» (крайообразний, пейзажний) типи ландшафтно-планувального укладу саду. Крім цього, був сформований «складений» ландшафтно-планувальний уклад саду, який об'єднував ці два протилежні уклади або слугував як перехідний тип. Залежно від стилю епохи, країни, регіональних впливів формувалася композиція саду, його складові елементи. Для європейського садово-паркового мистецтва властиві три основні ландшафтно-планувальні уклади («регулярний», «вільний», «складений»), які сформувалися під впливом цілковито різних начал і традиції формування садів.

В аналізі садово-паркового мистецтва Галичини не можна залишити поза увагою західно- і східно-європейське тло. Виробленні впродовж історії свого існування західно- та східноєвропейські зразки садово-паркового мистецтва не були об'єктами сліпого копіювання, їх завжди переосмислювали, зважали на місцеві традиції. Далі опишемо основні віхи історії садово-паркового мистецтва, аналізуючи лише важливі ланки, що мали значення для розвитку галицького садово-паркового мистецтва.

1.3.1. Регулярний

ландшафтно-планувальний уклад

Витоки регулярного ландшафтно-планувального укладу у садах Месопотамії і Єгипту. Спершу ці засади влаштування перейшли до античних традицій — грецьких і римських, а далі — у середньовіччя. Під впливом Близького Сходу і мавританської Іспанії геометричний уклад у часи середньовіччя зазнав перших значних змін, наслідки яких відображені в ренесансі, бароко і класицизмі.

Для Галичини регулярний уклад був характерний для таких історичних періодів:

I. Середньовіччя (IX — перша пол. XV ст.)

Хрещате планування у вигляді квадр на фоні природного оточення або у зв'язку з архітектурою. Внаслідок закладення саду в перистилі створює відчуття картинності.

II. Ренесанс (друга пол. XV ст. — XVI ст.)

Характерна двостороння симетрія і центральна вісь, яка проходить через центр споруди, прорізаючи весь сад. Погляд притягує найбільш віддалена точка саду. На головну вісь нанизуються архітектурні і композиційні елементи саду й інженерії, при таманне багате скульптурне оформлення. Водночас зберігається повага до природного оточення.

III. Бароко-рококо-класицизм (XVII ст. — перша пол. XVIII ст.)

- **бароко** — осьовий монументалізм, протяжність перспективного виду, ідея безперервного руху від входу в споруду через сад до його дальніх меж. Характерні елементи: двір для заїзду, палац, перший поверх, якого продовжує вісь, яку перетинають під косим кутом стежки, партери і боскети, звіринець із зірчастим укладом алей;

- **рококо** — прагнення до мініатюризації і камерності, яку оточує створений фантастичний світ;

- **класицизм** — укрупнення масштабу, посилення динаміки, створення нових просторових почуттів, вісь у нескінченність починається від під'їзної алей, проходить через дитинець, палац і далі через сад, відкриваючи вид на далекі перспективи. Простір саду прорізають шпалерами і контралеї. Застосована багатовісьність, канали, садовий салон напівколоподібної форми, візерункові та «гаптовані» партери, рабатки, топіарій.

1.3.2. Вільний (пейзажний) уклад саду

Після тривалого існування ідеї, що живили епохи з регулярним укладом, згасають, геометричне планування стає обтяжливим, відходять давні традиції умовно безперешкодного парку. Актуальними стають життєдайні впливи Далекого Сходу і літературно-естетичні теорії кін. XVII — поч. XVIII ст. про нове сприйняття світу і саду. Ідеї про «натуральну природу» стали новими імпульсами, які дали наступним сторіччям нахнення до створення нових укладів і композицій.

Митці відходять від архітектурних стилів, створюючи власні особливі стилістичні типи:

- **Парк аркадійський.** Створений на зразок Аркадії — країни райської невинності, патріархальної простоти вдачі і мирного щастя. Цей тип парку за своєю суттю перебуває під впливом рококо. Контури попереднього регулярного укладу пом'якшуються, стираються гострі кути, усуваються партери на ко-

ристь газонів і кошиків з квітами, але водночас зберігається попередня логіка в розташуванні античних статуй і архітектурних об'єктів. Осі парку приховані у вільно розташованих гущавинах з виходом на краєвид, як і в попередньому періоді;

• **Англо-китайський і романтичний парк.** Впроваджують вже повну свободу у влаштуванні вражень з вкладеним змістом. Створюють гострі контрасти з відкриттям видів на далекосхідні павільйони, звивисті стежки напластовуються на планування класицизму, створюють експозиції, де поєднують національну спадщину, готичні традиції й антикласичні тенденції. Поєднання формального саду з простим «диким променадом» утворює контраст форм, виявляючи, що геометричне планування ще не втратило актуальності;

• **Пейзажний парк** відтворює програму, спрямовану на віддзеркалення природи в первозданному стані. Характеризується вільним укладом, хвилеподібними лініями, стрімкими стежками, що покладені через різні форми краєвидів, газонів-лугів, стін із рослинності, дерев. Пейзажні парки відтворюють настрої вітчизняних краєвидів, зазвичай якомога контрастніших, створюючи видимість відбитку вподобаних ландшафтів природи на своїй ділянці, причому парк може містити колоніальні елементи у вигляді рослин-екзотів.

Попри позірність поступового розвитку історії садово-паркового мистецтва, для нього характерне явище стійкості традицій і пов'язаних з нею форм. Переконуємося, що рух уперед відбувається, так би мовити, через відштовхування від попереднього зразка. Така своєрідна інверсія і рівнозначність існування вже сформованих стилів. Отже, із появою нового напрямку або стилю попередній стиль не зникає, а елімінується (усувається), переходячи на другорядний. Водночас відбувається його асиміляція. Яскравий приклад цього явища знаходимо в галицьких монастирських садах, середньовічні та ренесансні форми яких зберегли свою композиційну автономію, попри появу нових стилів.

1.3.3. Складений ландшафтно-планувальний уклад саду

У розвитку до цілковитого натуралізму в другій пол. XIX ст. з'являється нова тенденція об'єднувати в одне ціле вільний і регулярний уклади, як відголосок стилю історизм в архітектурі. Так, на нових засадах, за принципом гармонізації протилежних форм, виник т.зв. «каліграфічний» парк, який характеризується

доріжками у вигляді кіл, півкіл, а також кривими правильних форм, немов каліграфічно накреслених.

На протигагу до застосування пейзажних укладів та домінування історизму в архітектурі та садово-парковому мистецтві, постає парк модерн. Він гострим контрастом протиставляє пейзажному укладу стисло геометричний вид саду. Основними елементами є використання синусоїдальних ліній, стилізованих квітників, хвилястих та вигадливих ліній, запозичених у природі, принципи асиметрії і вільного планування, нові технічні і конструктивні засоби для створення незвичайних, підкреслено індивідуалізованих парків, де всі рішення підпорядковані єдиному образно-символічному задуму й орнаментальному ритму.

1. *Винкельман И.* История искусства древности / И. Винкельман. — Ленинград, 1933.
2. *Винкельман И.* Избранные произведения и письма / И. Винкельман. — Москва ; Ленинград, 1935.
3. *Виноградов И.И.* Проблема авторства и теория стилей / И.И. Виноградов. — Москва, 1961. — С. 7.
4. *Winkelmann Johann Ioahim.* Geschichte der Kunst des Altertums / I.I. Winkelmann. — Wien : Wissenschaftliche Buchgesellschaft ; Auflage : Nachdruck der Ausgabe, 1934. — 423 s.
5. <http://indasad.ru/landshaftniy-dizayn/istoricheskie-stili-oformleniya-sada>.
6. http://green-design.ho.ua/styles_s05.htm <http://www.julsonscape.ru/news/38/37/sozdaem-sad-v-anglijskom-stile-zhivopisnaya-klassika.html>.

Viktoria Taras

GARDEN ART: STRUCTURE, FUNCTIONS, STYLE ATTRIBUTE

The article deals with the concepts of style, stylization, fashion and the typology in the garden art. Define basic definitions. Shows the continuity of the art of gardening.

Keywords: garden art, style, landscape structure, planning gardens.

Вікторія Тарас

САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО: СТРУКТУРА, ФУНКЦИИ, СТИЛЕВЫЕ ПРИМЕТЫ

В статье рассмотрено понятие стиля, стилизации, моды и типологии в садово-парковом искусстве. Определены базовые термины. Показана протяженность развития садово-паркового искусства.

Ключевые слова: садово-парковое искусство, стиль, ландшафтно-планировочный способ, ландшафтно-планировочная композиция, садово-парковые закладки.